

Tóth Dominik

HUNYADI JÁNOS KORÁNAK HADSEREGE

A középkori Magyar Királyság hadtörténetével kapcsolatos ismeretanyagunk igen gazdag, ám finoman szólva is hullámzó mélységű. Bizonyos kérdésekben már-már meglepően tisztán lát a történettudomány, míg másokban a mai napig találni fehér foltokat. Például relatíve átfogó tudásunk van arról, hogy milyen alapokon szerveződött meg a kor hadserege, azonban létszámára vonatkozóan csupán megközelítő számvetésekkel rendelkezünk. Vannak olyan előkelők, akiknek egy adott hadjárat előtti táborba szálláskor az étrendjét is tudjuk,¹ azt viszont már nem, hogy volt-e a magyar haderőnek olyan „bevett forгатókönyve,” amelyet nyílt csaták megvívása során alkalmazott.

Ennek az egyenetlenségnek az oka a közmondásos forrasszegénység, továbbá az, hogy a középkori magyar államnak nem volt állandó hadserege (a Hunyadiak korának utolsó évtizedei ilyen szempontból kivételes időszaknak számítanak), így értelemszerűen nem jött létre a hadsereg fenntartását segíteni hivatott intézményrendszer sem,² amely a fehér foltok kitöltéséhez szükséges iratmennyiséget megtermelhette volna.

Az alábbiakban kísérletet teszek arra, hogy átfogó képet adjak a *Hunyadi, a holló felemelkedése* című sorozat által bemutatott korszak valódi hadseregéről. A bemutatás során a 15. század derekának viszonyaira koncentrálok, ám ott, ahol a kontextus megkívánja, kilépek ebből az időintervallumból.

A KORABELI MAGYAR KIRÁLYSÁG LÉLEKSZÁMA, KATONAI POTENCIÁLJA ÉS HADSZERVEZETE

Amennyiben az egykorú források alapján próbálnánk választ találni arra a kérdésre, hogy hányan vettek részt Hunyadi János egy-egy

1 Kubinyi András: Főúri étrend tábori körülmények között 1521-ben. In Kubinyi András (szerk.): *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor története*. Budapest, 2007, Argumentum, 33–49. p.

2 Tény, hogy a királyi kincstárnál futottak össze a haderőszervezés szálai, ám az nem volt egy katonai ügyekre specializálódott intézmény.

hadjárataiban, nagyon valószínű, hogy elvesznénk a kor krónikásainak túlzó adataiban. Sokkal célravezetőbb a Magyar Királyság katonai potenciáljával foglalkozni – vagyis azzal, hogy szükség esetén az ország mekkora haderőt volt képes kiállítani. Ennek meghatározására a lakosságszámra utaló források (adójegyzékek, birtokösszeírások stb.) alapján több próbálkozás is történt.

Borosy András a 13. századra vonatkozóan úgy 1,6-1,8 milliós összlakossággal számolt, és ez alapján arra a következtetésre jutott, hogy az ország hadipotenciálja nagyjából 22-25 ezer fő lehetett. Véleménye szerint a 14. századra a lakosság jelentősen megnövekedett: az ekkori 2,5 milliós lélekszámot véve alapul, ebben az időszakban a hadra fogható férfiak száma feltehetőleg már 35-40 ezer fő körül volt. Borosy a fentebbi létszámok megállapításakor a kun segéderőket, valamint Nagy Lajos király ambíciózus természetét is figyelembe vette, mint ahogyan azt is, hogy a század első évtizedeit leszámítva a Magyar Királyság területén nem zajlottak háborúk.

A 15. századra vonatkozóan már több (de korántsem elégséges) forrás áll rendelkezésünkre, ez pedig értelemszerűen több számvetést jelent. A századelőt illetően Engel Pál kb. 3 millió főre becsülte a lakosság összlétszámát,³ amit az akkori Magyarország kolostorhálózatának méretei is alátámasztani látszanak.⁴ Kubinyi András megítélése szerint a század végére a Magyar Királyságnak legfeljebb 3,3 millió, de legalább 2,9 millió fő összlakossága lehetett. Ebből a szűk értelemben vett Magyarországon – Erdély, Horvátország és Szlavónia nélkül – 2,2 millióan lakhattak, míg Erdély lakossága 450 ezer, Szlavóniáé pedig 260 ezer főre rúghatott.⁵

3 Engel Pál: Az Anjou- és a Zsigmond kori Magyarország történeti demográfiájának problémái. In Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája (896–1995)*. Budapest, 1997, Központi Statisztikai Hivatal, 111–116. p. Pontosabban fogalmazva Engel a Magyar Királyság 290 000 km²-ére 182 ezer háztartást számolt.

4 Más szóval az ország területén meglévő kolostorok összlétszáma hasonló eltartóképességű népességet feltételez. F. Romhányi Beatrix: Kolostorhálózat – településhálózat – népesség. A középkori Magyar Királyság demográfiai helyzetének változásaihoz. *Történelmi Szemle*, 2015. 1. sz. 2–49. p. azon belül a témára lásd: 29–40. p.

5 Kubinyi András: Hadszervezet a késő középkori Magyarországon. In Kubinyi András (szerk.): *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor története*. Budapest, 2007, Argumentum, 199–215. p., azon belül: 199. p.

Luxemburgi Zsigmond uralkodásának utolsó évtizedére, vagy – ha úgy tetszik – Hunyadi János felbukkaszásának időszakára vonatkozóan az úgynevezett sienai tervezet és annak a Nádasdy-kódexben fennmaradt kiegészített változata szolgáltat némi információt. Ahogyan a megnevezése is sugallja, a forrás egy tervezet arra vonatkozóan, hogy elméletben mekkora haderőt tud kiállítani az ország, ám nem teljesen világos, hogy ez a tényleges katonaállítási rendszerre mekkora hatást gyakorolt.⁶ Az 1432–1433 körül keletkezett dokumentum a királyság hadügyi szervezetét és az érintettek kötelezettségeit alapul véve mintegy 35 ezer fős haderővel számolt, de nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy mindössze egy tervezetről van szó.

A királyság katonai erejét illetően mindmáig Kubinyi András kutatásai számítanak mérvadónak, bár figyelembe kell vennünk, hogy az általa közölt adatok inkább a késői Mátyás korra, illetőleg a 15–16. század fordulójára vonatkoznak. A kutató eléggé magas, 83–100 ezer fő közötti hadipotenciállal számol, amely többé-kevésbé Mátyás időszakára is érvényes lehetett.⁷ Természetesen a fent leírt adatok alatt – és ezt Kubinyi és Borosy is kihangsúlyozta – a maximális létszám értendő, azonban soha nem volt példa arra, hogy az ország egyszerre ekkora haderőt mozgósított volna. Az erdélyi csapatokat például nem lehetett Erdélyből kivinni – kivételt egyedül az oláh vajdák elleni akciók jelentettek –, mint ahogyan a déli végvár vonal helyőrségeiben szolgáló 8–10 ezer katonának is csak egy kis hányadát vethették be a határvidéken kívül.

Van olyan kutató, aki a ténylegesen felállítható és mozgatható haderő nagyságát körülbelül 38 ezer főben határozza meg.⁸ Összehasonlításképpen érdemes megvizsgálunk e tekintetben a korabeli Francia Királyság helyzetét: itt a burgundi örökségért folytatott harcban mintegy 45 ezer katona vett részt, a század végére pedig az uralkodó elvben 20 ezer embert is képes lehetett fegyverben tartani.⁹ A 15–16. század

6 Vannak arra utaló jelek, hogy egész komolyat. Bővebben lásd: Romhányi 2015, 107. p.

7 Kubinyi: i. m. 203. p.

8 Romhányi: i. m. 112. o.

9 Györkös Attila: A Francia Királyság hadszerezeete és hadserege (1492–1534). In B. Szabó János és Fodor Pál (szerk.): *Új korszak határán. Az európai államok hadügyei és hadseregei a mohácsi csata korában*. Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. 139–153. p., azon belül: 141–142. p.

fordulóján a lengyel és a litván területek valóban mozgósítható hadereje szintén körülbelül 20-20 ezer főre tehető.¹⁰

A katonai potenciál kérdésének körüljárása után érdemes azt is áttekintenünk, hogyan is szerveződött meg a magyar haderő. A 15. században ennek négy alapeleme volt: a nemesi felkelés, a bandériumok, a telekkatonaság és a zsoldosok.

A legrégebbi elemnek a nemesség által kiállított haderő számított. Ők tulajdonképpen „vérükkel adóztak”, vagyis adómentesség fejében voltak kötelesek gondoskodni az ország védelméről. A nemesi felkelés kihirdetésekor előre megszabott időtartamra minden nemesi háztartásból egy férfinak kellett hadba vonulni – ám ez az „előírás” csak az ország határain belülre vonatkozott. Azonban a 15. századra vagyoni helyzetének függvényében a nemesség is meglehetősen differenciált képet mutatott. Kétharmad részük az úgynevezett egytelkes nemesek közé tartozott; az ő életkörülményeik – kis túlzással – alig különböztek a parasztokétól. Ám azért, hogy ők se maradjanak ki a kötelezettség teljesítése alól, az 1459. évi 11. törvénycikk megszabta, hogy háború esetén minden tíz jobbágytalan nemesi háztartásnak egy lovasíjászt kell kiállítania.¹¹

Mivel a 14. század végére a nemesi felkelés intézménye már nem tudta betölteni korábbi szerepét, 1397-ben bevezették a telekkatonaság rendszerét, amely a jobbágyháztartások számát vette alapul a kiállítandó katonák számának meghatározásakor. Ez a rendszer országrészenként és időszakonként változhatott – és változott is –, de nagy általánosságban a törvények többnyire minden 20, illetve 36 háztartás után egy katona kiállítását írták elő. Az 1498. évi 16. törvénycikk szerint az érintett háztartások már zsoldosok felfogásával tettek eleget ennek a kötelezettségnek, de azt nem tudni, hogy Hunyadi János korában pontosan mi is volt a helyzet.¹² Mivel az újabb kutatások rávilágítottak, hogy az adott korban a zsoldos kategória takarhatott akár időszakosan katonáskodó személyeket is, nehéz választ adni arra

10 B. Szabó János és Fodor Pál (szerk.): *Új korszak határán. Az európai államok hadügyes és hadseregei a mohácsi csata korában.* Budapest, 2019, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 60. p.

11 Kubinyi: i. m. 200. p.

12 Kubinyi: i. m. 200. p.

a kérdésre, hogy az 1498 előtti időszakban felfegyverzett parasztok vagy a szó szoros értelmében vett zsoldosok látták-e el ezt a feladatot. Vagy másként fogalmazva: a fennmaradt források nem teszik lehetővé, hogy egyértelműen különbséget tegyünk a földművelésből vagy valamely kézműves szakmából élő, de olykor szerződéses alapon táborba szálló fegyveresek, illetve a katonáskodást életmódszerűen folytató személyek között.¹³

Ami a bandériumokat illeti, ezeket az ország bárói és az egyházi főnemesség állították ki, azonban egy-egy bandérium létszámának megállapításakor nem a telekkatonaság kiállítására vonatkozó kulcsot, hanem az adott birtok jövedelmét vették figyelembe. Bár a banderiális rendszer kialakítását Károly király nevével szokás összekötni, igen valószínű, hogy az Anjou-kornál is régebbi gyökerekkel bíró rendszerről van szó.¹⁴

A legfiatalabb hadszervezeti elem, amely azonban Hunyadi János korától kezdődően mind nagyobb jelentőségre tett szert, a zsoldosoké volt. Ezt a katonatípust nem hűbéri kötelék, hanem olyan szerződés kötötte munkaadójához, amely előre megszabott fizetségért egy pontosan meghatározott időszakra szólt. A vizsgált időszak magyar hadseregében jellemzően a szabad királyi városok által küldött csapatok soraiban találunk zsoldosokat, de fokozatosan egyre nagyobb számban fordultak elő a bandériumokban, illetve a telekkatonaság soraiban is.

HUNYADI JÁNOS HADSEREGÉNEK MEGHATÁROZÓ ELEMEI

Ahogy arról már korábban is volt szó, a korszakban nem mutatható ki olyan jól felismerhető mintázat, amely szerint a magyar csapatok felsorakoztak volna a csatához. Mátyás király történetírója, Antonio Bonfini ugyan több csatarendet is leír Hunyadi hadjáratai kapcsán, ám ezek nagy óvatossággal kezelendők, ugyanis Bonfini a csaták tárgyalásakor a maga korának viszonyait, azaz az ötven évvel későbbi állapotokat vetítette vissza Hunyadi korára, sőt előszeretettel használt (a korabeli krónikaszerzőkhöz hasonlóan) ókori toposzokat is. Arra azon-

13 Rázsó Gyula: A zsoldosintézmény kezdetei Magyarországon a XIV. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1960. 7. sz. 107–143. p., azon belül: 110–111. p. Problémakör bemutatását lásd: Szokola László: *A magyarországi városok zsoldosállításának társadalmi és gazdasági háttere a késő középkorban*. (Doktori értekezés) Budapest, 2024, 83–88. p.

14 Kubinyi: i. m. 201. p.

ban egy-egy ilyen leírás is alkalmas lehet, hogy a tárgyalt időszak – a 15. század közepéről van szó – nehéz- és könnyűlovasságának, valamint a gyalogságának szerepét érzékeltessük.

Bonfini egyik nagyon szemléletes leírása egy olyan összecsapást tárgyal, amely során Hunyadi János határvidéki oszmán csapatokkal került szembe. Szinte közvetlenül azután, hogy 1441-ben – Újlaki Miklóssal együtt – nándorfehérvári főkapitánnyá nevezték ki, Hunyadi portyára indult a szomszédos szerb területekre, azonban a visszaúton a szendrői Isa/Izsák bég útját állta az általa vezetett csapatoknak, és csatára kényszerítette őket. A krónikás szerint a sereg tagolt hadrendet vett fel: a könnyűlovasság állt a szárnyakra, illetve rögtön mögöttük foglalt helyet a nehézlovasság (mindkét oldalon). Ez a fajta felállítás a létszámfölényben lévő oszmán lovasság támadása elleni védelmet szolgálta. A könnyű- és nehézlovasság mögött további, de az előzőekétől eltérő felszerelésű lovasok kaptak helyet: egyrészt lóhátról harcoló számszerijászok, másrészt pedig olyan egységek, amelyek nehezebb fegyverzetű, de ijjal szintén felszerelt lovasokból álltak. Ily módon az oszmán csatalovasság, a szpáhik elvben nem tudták megtörni a szárnyakat.¹⁵

A harcrend közepén sorakozott fel a szintén többszortatú derékhad: ez nehéz- és könnyűfegyverzetű gyalogosokból és íjászokból, valamint a mögöttük elhelyezkedő erős tartalékból és tekintélyes őrségből állt. A derékhadat több, könnyen mozgatható egységre tagolták, és a kettős tartalékot is úgy alakították ki, hogy menet közben is tudjon átkaroló hadműveletet végezni, vagy – ha a szükség megkívánja – erősítést vihessen a csatarend kritikus szakaszaira.¹⁶ Ez elsöre a husziták harcmodorának átvételét is sugallhatná, de a gyakorlatban nem láthatók annak nyomai, hogy az átvétel valóban megvalósult volna.

Természetesen nincs bizonyíték arra vonatkozóan, hogy Hunyadi valóban így sorakoztatta volna fel csapatait a szendrői bég ellenében, és az sem zárható ki teljesen, hogy esetleg ebben az esetben is Mátyás kori visszavetítéssel állunk szemben. Az viszont tény, hogy a korabeli

15 Kulcsár Péter (ford.): *Antonio Bonfini: A magyar történelem tizedei*. Budapest, 1995, Balassi, 330–331. p.; Bárány Attila [et al.]: *A Hunyadiak kora*. In Veszprémy László (szerk.): *Magyarország hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig*. Budapest, 2017, Zrínyi, 248–314. p., azon belül: 253. p.

16 Kulcsár: i. m. 330. p.; Bárány [et al.]: i. m. 253. p.

fegyvernemeknek az a fajta együttműködése, amire a szöveg utal, valóban a középkori hadviselés sajátja volt.

NEHÉZLOVASSÁG

A fenti harcrend összképe jól mutatja, hogy a Magyar Királyság hadereje a 15. század derekán még döntő hányadában lovasságból állt. A Zsigmond-kor végére – és ez többé-kevésbé érvényes maradt Hunyadi János idejére is – a lovasságnak két „pólusa” alakult ki, amelyek közül az egyiket a nehézlovasság képviselte.¹⁷ Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy bár a teljes testet elfedő lemezvértek a 15. századra terjedtek el, a nehézlovasságot nem felszerelése, hanem a csatatéren betöltött szerepe tette nehézlovassággá. A feladat az áttörés kierőszakolása volt, lehetőség szerint egyetlen általános roham által, a felszerelés pedig ehhez idomult.

A nehézlovakok 3-4 fős egységekben, úgynevezett lándzsákban (latinul *lancea*) harcoltak, amely az egység elsődleges fegyveréről kapta a nevét. Minden ilyen formáció egy nehézfegyverzetű lovasból és ennek fegyveres kíséretéből állt. Megjegyzendő, hogy a Zsigmond-korban az utóbbiaknak az elvárás szerint képzett lovasíjászoknak kellett lenniük.¹⁸

Mit viselt általában egy nehézlovas? A legtöbben a kor haditechnikai csúcstermékének és egyben jelképének számító, ma gótikusnak nevezett vértetet hordták. E vérték minőségüket tekintve igen széles skálán mozogtak; a drágább darabokat értelemszerűen csak a tehetősebbek engedhették meg maguknak. A legjobb vérteket ekkoriban két helyen tudták előállítani: az Alpok déli oldalán, Észak-Itáliában (egészen pontosan Milánóban), valamint a hegylanc északi lábainál fekvő délnémet területeken. A milánói vérték különösen nagy hírnévre tettek szert, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy Angliában, a Francia Királyságban és az Ibériai-félszigeten is igen keresetté váltak. Idővel Brescia, Firenze és Genova is szerzett némi ismertséget az ilyen jellegű felszerelések gyártása terén, azonban e városok termékei nem érték el a milánói munkák színvonalát.¹⁹ A lemezvértek készítését illetően

17 B. Szabó János: *A középkor magyarországi könnyűlovassága*. Budapest, 2008, Attraktor, 180. p.

18 B. Szabó: i. m. 180. p.

19 Töll László: Az acél építészete. In Veszprémy László (szerk.): *Rex Invictissimus*. Budapest, 2008, Zrínyi, 97–120. p., azon belül: 102. p.

Augsburg, Nürnberg, Landshut, Mühlau és Innsbruck német városok műhelyeit kell még megemlíteni, de gyártottak vérteket Rajna-Vesztfáliában is. Míg az előbbi német városok termékei az évszázad második felére bátran felvehették a versenyt milánói felszerelésekkel, az utóbbi területen készült darabok többnyire átlagosak voltak.²⁰

Arra vonatkozóan, hogy Hunyadi János milyen páncélt viselt, nincsenek információink, ám azért néhány támponttal mégis rendelkezünk ahhoz, hogy többé-kevésbé pontosan megválaszolhassuk a kérdést. Amint ismeretes, a német vérték csak az 1460-as és '70-es évekre váltak népszerűvé, ám ha az 1420-as években Hunyadi valóban járt Itáliában, ott már találkozhatott a milánói típusal, amely egyébként rövid időn belül Magyarországon is megjelent.²¹ Mátyást illetően már sokkal kedvezőbb helyzetben van a történettudomány: róla például maradtak fenn olyan ábrázolások, amelyek a királyt gótikus vértezetben mutatják. Ilyen például a bautzeni Ortenburgban lévő ülőszobor, amelyen jól felismerhetőek a késő gótikus vért jellegzetességei. Egy másik forrásunk egy 1468-ban írt levél, amelyben Mátyás Tiroli Zsigmond osztrák főhercegnek megköszönt egy szép vértezetet (erről joggal feltételezhető, hogy valamelyik délnémet műhelyből került ki). Érdekes módon az itáliai vértékről az évszázad második felében alig születtek ábrázolások, ami azért furcsa, mert ezeknek a páncéloknak a minősége nem esett vissza,²² sem a magyar–milánói kapcsolatok nem romlottak meg ekkoriban.

KÖNNYŰLOVASSÁG

A könnyűlovasság feladata hagyományosan a vonulásban lévő hadsereg biztosítása, a felderítés, valamint magának a csatának a bevezetése volt. A Magyar Királyság viszonylatában ők képezték a lovasság másik pólusát. A Zsigmond-kor végén, illetve a Hunyadi-kor elején ezt a csapatnemet túlnyomó többségében a tegzesek (latinul *pharetrarii*) tették ki. Számos jel arra mutat, hogy ők azok, akik lényegében a telekkatonasági kulcs alapján felállított csapatokat adták. Íjász könnyűlovasságként harcoltak, amihez az 1435. évi törvény szerint legalább íjjal, karddal és *bicellus*-szal, azaz törrel kellett hogy megjelenjenek a

20 Töll: i. m. 103. p.

21 Töll: i. m. 117. p.

22 Töll: i. m. 117–118. p.

táborban.²³ Maga az elnevezés *pharetrarios equites* alakban még Ulászló egyik, 1441. június 23-án kelt oklevelében is felbukkan.²⁴

A tegzesek aránya a haderőn belül a Zsigmond-korban tulajdonképpen igény szerint változott. Harcmódorukat két kortárs utazó, Boucicaut marsall és Gilles le Bourier diplomata tudósításainak köszönhetően ismerjük; mindkét francia egy mozgékony, az íj és nyíl használatán alapuló harcmódot ír le velük kapcsolatban.

Azt is érdemes megemlíteni, hogy bár a korabeli magyarországi könnyűlovasság döntő többségét a tegzesek alkották, nem ők voltak ennek a fegyvernemnek az egyedüli képviselői. A tárgyalt időszakban jelentek meg rác, illetve vlah eredetű katonaelemek, köztük az ekkor még döntően rác etnikumú huszárokkal. A tegzesekkel ellentétben a huszárok inkább közelharcra specializálódtak, jellemzően sisakot és sodronyínget viseltek, és tárcsapajzzsal, valamint könnyű kopjával harcoltak. A kopja és pajzs együttes alkalmazása nem délszláv sajátosság; 1435 és 1492 között például ez a fegyverzet a telekkatonaság körében is megjelent.

GYALOGSÁG

A szóban forgó időszak Közép-Kelet-Európájában olyan gyalogság, amely nyílt csatában önálló feladatokat látott volna el, még nem létezett.²⁵ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy támogatás nélkül a gyalogosok képtelenek lettek volna túlélni egy csatát. A hadviselő felek – ha megtehették – igyekeztek kerülni a mezei összecsapásokat, de természetesen többször adódott úgy, hogy a nehézgyalogságot számára kedvezőtlen körülmények között kényszerítették csatára, azonban mégis győzelmet aratott. Elég csak Morgartenre (1315) gondolni, ahol Shwyz, Uri, és Unterwalden kantonok gyalogsága szálfegyverekkel²⁶ győzte le I. Lipót osztrák herceg lovagjait, vagy épp Nikápolyra (1396), ahol az oszmán janicsárok által készített védművek sora tartóz-

23 B. Szabó: i. m. 181. p.

24 Közli: Teleki József: *Hunyadiak kora Magyarországon. Oklevéltár X.* Pest, 1853. XLV. sz. oklevél. Eredetijét lásd: Diplomatikai Fényképgyűjtemény (továbbiakban: DF) 255716.

25 Az ostromok értelemszerűen kivételek, hiszen védművekkel körülvett objektumok védelme többnyire defenzív módon, lóról szállva történik.

26 Lándzsa, dzsida, kopja, dárda, alabárd, stb.

tatta fel a keresztes haderő nehézlovasságának rohamát, majd a gyalogság közelharcban keredekett felül a lovagokon.

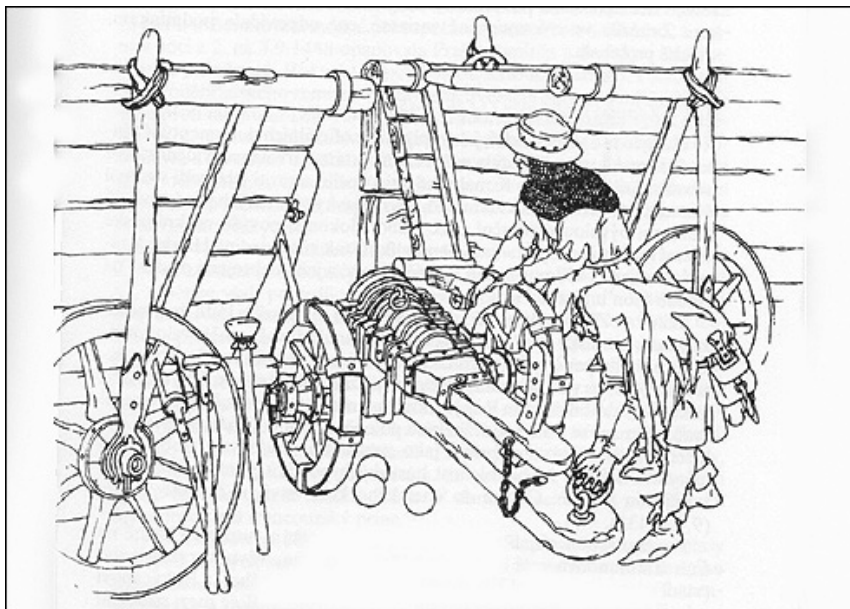
A gyalogság térnyerése Európa keleti felén a huszita felkelők által kifejlesztett úgynevezett szekérvár-harcmodornak köszönhető. Az 1415-ös konstanzi zsinaton máglyán elégetett Husz János követői²⁷ 1419-ben felkelést robbantottak ki. A nemesség alsóbb rétegeiből, tehetős városi polgárokból, kereskedőkből, mesteremberekből és földművesekből álló támogatói bázisuknak köszönhetően olyan infrastruktúra állt rendelkezésükre, amely akár különféle haditechnikai fejlesztések kivitelezését is lehetővé tette. A felkelők radikális szárnya nem csupán egy újszerű eszközt, hanem egy ehhez szorosan kapcsolódó harcmodort is létrehozott; ezen újítások segítségével a husziták győzelmet győzelemre halmoztak. Az ún. huszita harci szekérről, valamint a hozzá kötődő wagenburg- vagy szekérvár-taktikáról van szó, melynek kifejlesztése Jan Žižka z Trocnova nevéhez köthető. Žižka IV. Luxemburgi Károly cseh király (Zsigmond édesapja) alatt kezdte pályafutását, és harcedzett katonaként vált a felkelés első számú katonai vezetőjévé.

A lipanyi (1434. május 30.) csatavesztés után, amely tulajdonképpen a fegyveres mozgalom végét jelentette, az egykori felkelők szétszéledtek a térségben, és zsoldosként ajánlották fel tudásukat bármelyik uralkodónak, aki hajlandó volt fizetni szolgálataikért. Természetesen Luxemburgi Zsigmond, illetve Hunyadi János sem volt kivétel ez alól. Hunyadiról például tudjuk, hogy erdélyi vajdaként már az 1440-es évektől igyekezett kiaknázni az említett eszközök alkalmazásából származó előnyöket az oszmán csapatokkal szembeni harcaiban.²⁸ De mit is takar és miért volt sikeres a szekérvár-harcmodor? Az eljárás jórészt – de nem kizárólag – 1420 és 1434 között, a Cseh Királyság területén megvívott csatákban kristályosodott ki, és az ún. harci szekerekre, valamint a belőlük kialakított szekérvárra épült. Harci szekér alatt itt olyan, kis űrméretű tűzfegyverekkel felszerelt és katonai célokra átépített szekér értendő, amit egy szekértábor részeként védelmi célokra,

27 Összefoglaló név, valójában számtalan kisebb-nagyobb frakcióból álltak, akik olykor egymás ellen is hadat viseltek. A legnagyobb csoportosulásai: Prágaiak, Táboriták, Adamiták, Árvák stb.

28 A folyamatot könnyítette, hogy nem ő volt az első: 1428-ban jelennek meg először a husziták zsoldosként a magyar hadseregben.

vagy pedig a harctéren tűzfedezet biztosítása végett használtak.²⁹ A husziták a fent leírt, katonai célokra átalakított járművekből előre meghatározott terv szerint állították fel szekérváraitak, amelyek egy teljes hadsereg részére is képesek voltak védelmet biztosítani. Az ideális esetben jól védhető terepszakaszon felállított mozgó erőd elleni harc, mivel védelmi rendszerébe a kor lő- és tűzfegyvereit alaposan átgondolt módon illesztették bele, meglehetősen nagy kihívásnak bizonyult.³⁰

Szekerek közé állított houfnica egy rekonstrukciós rajzon³¹

A szekérvár-harcmodor a küzdelem kezdeti fázisában a védekezésre helyezte a hangsúlyt. A szekerek védői számszerűjakkal és tűzfegyverekkel igyekeztek megakasztani az ellenfél támadását, vagy legalább lelassítani annak lendületét. Azokat, akik mégis eljutottak a szekérvár

29 Bővebben lásd Durdík: i. m. 1954, 96–97. p. Újabb magyarul Tóth Dominik: „...Isten irgalma sajnos továszallt.” Szekérvár alkalmazása Győr mellett? *Hadtörténelmi Közlemények*, 2021. 1. sz. 229–246. p., azon belül: 235–236. p.

30 Durdík: i. m. 132–133. p.

31 Petr Čornej, Ivana Čornejová, Ivan Rada, Vratislav Vaníček: *Dějiny zemí Koruny české I.* [A cseh korona országainak története I.]. Praha, 1992, Paseka, 177. p.

közvetlen közelébe, szálfevverekkel tették harcképtelenné. (Fontos megemlíteni, hogy már eleve úgy próbálták felállítani a szekereket, hogy az ellenfélnek egyenetlen terepen, szemből kelljen ezeket megközelítenie.) Amikor a szekérsor előtt összetorlódott támadók csatarendje felbomlott, a husziták a szárnyakon megbontották a szekérvár oldalait, és lehetőleg mindkét oldalról támadást intéztek ellenük. Itt már többnyire a felkelők kisszámú lovassága játszotta a főszerepet, amely szerencsés esetben végképp megtörte az ellenfél harci kedvét. Ezt követően már csak a menekülni próbáló csapatokat kellett szétszórniuk.³²

Érdeemes röviden kitérniünk arra is, hogy miért voltak hatékonyabbak a szekerek védői a támadóknál. Amint Otakar Frankenberger írja: „Egyetlen lovag könnyedén legyőzött tíz gyalogost, de tíz lovag sem ment semmire egyetlen szekérral szemben. [...] A gyalogos ugyanis a szekéren állva azonos magasságú volt a lován ülő lovaggal, vele ellentétben azonban mindkét keze szabad volt, és szükség esetén a szekéroldal mögé tudott rejtőzni. Így a maga primitív fegyverével le tudta győzni a lovagot.”³³

Azt, hogy a huszita zsoldosok eszköztára Hunyadi János seregében is fontos szerepet töltött be, számos forrás bizonyítja. Egy 1443. március 19-én, Medgyesen kelt levelében Hunyadi Brassótól „táborita szekereket” kért az összes hozzájuk tartozó felszereléssel együtt, illetve utasította a szász várost, hogy olyan mesterembereket küldjön, akik ezek megépítéséhez értenek.³⁴ Június 23-án megismételte a kérést. A dolog érdekessége, hogy külön kihangsúlyozta: a szekerek építése „ama bizonyos cseh útmutatása szerint” történjék.³⁵ Egy másik dokumentum tanúsága szerint 1448. június 19-én a vajda Pozsonyhoz fordult hasonló ügyben, felszólítva a várost, hogy minél gyorsabban végezzék

32 Durdik: i. m. 141–142. p. Összefoglalóan magyarul lásd B. Szabó János: A huszita hadviselés hatása és adaptációja Kelet-Közép-Európában. In Bárány Attila – Pószán László (szerk.): *„Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”*. *Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Debrecen, 2014, Printart Press Kft., 432–441. p.

33 Frankenberger, Otakar: *Husitské válečnictví po Lipanech*. Praha, 1960, Naše Vojsko, 6. p.

34 Gündisch, Gustav (Hrsg.): *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Band V. Köln, 1975. V. 2451. sz. oklevél. Idézi: Pálosfalvi Tamás: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526*. Leiden–Boston, 2018, Brill, 111. o.

35 „*iuxta demonstrationem illius Bohemi*” – Gündisch: i. m. 2461. sz.

el bizonyos puskák és szekerek javíttatását,³⁶ július 26-án pedig azt kérte, hogy közelebről meg nem határozott típusú lövegekkel és egyéb szükséges dolgokkal felszerelt szekereket hajózzanak be és juttassanak el Budára. Ezekre az indoklás szerint egy ebben az időszakban indítandó hadjáratához volt szüksége.³⁷ Négy évvel később, 1452. május 12-én már kormányzói minőségében küldött közel azonos tartalmú üzenetet Pozsonynak, ezúttal arra utasítva a város vezetését, hogy a megígért két, valamiféle korainak nevezett lövegtípussal felszerelt szekeret küldjék el Esztergomba egy jó ágyúmesterral³⁸ és 50 kézi puskával együtt. Két év elteltével ismét különféle lövegtípusok és a hozzájuk tartozó felszerelés küldésére szólította fel a pozsonyiakat.³⁹

Amint a fentiekből is kiderül, Hunyadi igen fontosnak tartotta ezeket a harceszközöket, alkalmazásuk azonban csak kisebb jelentőséggel bírt az általa vezetett hadjáratok során. Bár harci szekerek – és az ezeket működtető zsoldosok – a várnai (1444), majd a rigómezei (1448) csatában is részt vettek, egyik esetben sem jutottak döntő szerephez. Azt is fontos hozzátennünk, hogy a szekereket nem is a már ismertetett módon használták fel – azaz nem a lovasság támogatta a szekérvár harcát, hanem ellenkezőleg, a szekérvár alkotta a lovasság fedezetét. Végül azonban az ebből adódó esetleges előnyöket sem sikerült kihasználni: hiába állították fel ugyanis a harci szekerek maradványait, és hiába védekezett mögöttük tapasztalt, tűzfegyverekkel is rendelkező gyalogság, a csataterőről elűzött lovasság támogatása nélkül a tábor eleste csak idő kérdése volt.⁴⁰

A szekérvár-harcmodor korlátozott alkalmazásának számos oka lehetett. Elképzelhető, hogy ez a fajta defenzív módszer egyszerűen nem illett Hunyadi támadásorientált hadvezéri elképzeléseihez, ugyanakkor azonban azt is látnunk kell, hogy ebben az időszakban a gyalogság még messze nem volt szerves része a magyar hadikultúrának. Ez a helyzet csak később, Mátyás uralkodása idején kezdett megváltozni. Az önálló gyalogság fejlődésének érzékeltetésére a sziléziai Thomaswaldaunál

36 Teleki: i. m. CX. sz. oklevél.

37 DF 239 999

38 DF 240 154; DF 240 155. Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 107 547.

39 DL 107 547

40 Tóth Dominik: Szekerek és tűzfegyverek. Szekérvár-harcmodor Hunyadi János seregében. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2024. 4. sz. 881–902. sz.

1488-ban lezajlott csatát szokás felhozni példaként, amely során Mátyás csapatai a Glogau felmentésére érkező Poděbrad-fivérek, Jindřich és Viktorin hercegek seregével ütköztek meg (Jiří Poděbrad, azaz magyarosan Podjebrád György fiáról van szó). Mátyás gyalogságának kétszer is sikerült betörni a Poděbradok szekérvárába, ám a tartalék mindkét-szer kiszorította őket. Annak ellenére, hogy végül a király csapatai gyakorlatilag félbehagyták a csatát, a cseh történettudomány végkifejletet a pavézékkal,⁴¹ kézi tűzfegyverekkel és szálfegyverekkel felszerelt professzionális gyalogság érdemeként tárgyalja, kihangsúlyozva, hogy a fegyvernem képviselői immáron a szekérvártól elszakadva is képesek voltak komoly eredményeket felmutatni, megoldást kínálva az említett patthelyzet feloldására.

TÜZÉRSÉG

A Magyar Királyság hadereje már a 15. század első harmada óta rendelkezett tűzfegyverekkel. A haditechnika, azon belül pedig a tüzérségi eszközök fejlődése, amely a 14–15. század fordulóján vette kezdetét, nagyrészt Luxemburgi Zsigmond uralkodásának idejére esett. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy ebben az időszakban születtek meg Magyarországon az első haditechnikai témájú munkák is. Ilyen például Konrad Kyeser *Bellifortis* című kézírata, amelynek jelentősége abban rejlik, hogy meglepően pontosan ábrázolja az adott kor tűzfegyvereit.⁴²

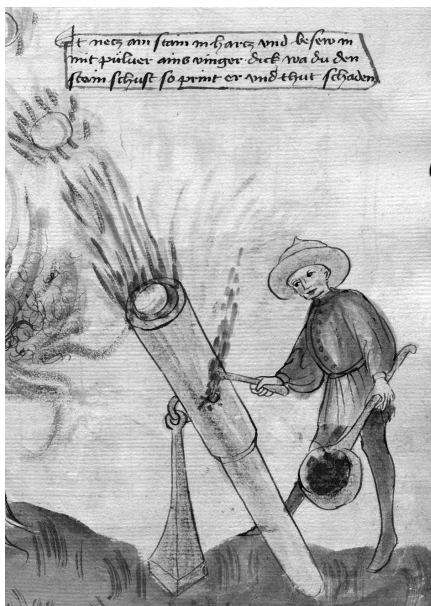
Luxemburgi Zsigmond azonban nemcsak az elméleti munkák megszületését támogatta, hanem Budán egy hadszertárat is fenntartott, egykorú külföldi források pedig arra engednek következtetni, hogy ebben az időszakban százas nagyságrendben érkeztek Magyarországra korai lőfegyverek gyártásához, kezeléséhez és karbantartásához értő mesteremberek. Számos olyan korabeli oklevél is fennmaradt, amely ezeknek a mestereknek a megjutalmazására vonatkozóan tartalmaz adatokat. Ismeretes például, hogy 1421. május 25-én Trencsénben egy bizonyos Johannes Gansar de Argentina ágyúmester bizonyos – az adott oklevélben nem részletezett – szolgálataiért királyi kegyben

41 nagyméretű pajzstípus

42 Veszprémy László: Bombardes, arquebuses et manuscrits de l'art militaire. L'apparition des armes à feu en Hongrie jusqu'en 1526. In Bresse, Robert (dir.): *Armes et cultures de guerre en Europe centrale XVe siècle–XIXe siècle*. Paris, 2008, Musée de l'Armée, 139–154. p.

részesült. Zsigmond uralmának utolsó évtizedeire tehát a tüzérség a magyarországi haderő szerves részévé vált.

Hunyadi János felemelkedésének időszakában a huszita gyalogság és a szekérvár-harcmodor hozott újítást a tüzefegyverek magyarországi alkalmazása terén. A huszita csapatok ugyanis a 15. század első évtizedére már 3-4 különböző típusú löveget, illetve tüzefegyvert használtak; amelyeket értelemszerűen új munkaadóikhoz is magukkal vettek. Ezek többségükben különféle kéziágyúk voltak, amelyeket rövid hatásos tűztáv, alacsony tűzsebesség és pontatlanság jellemzett.

Korai löveg ábrázolása egy 1437-ben kiadott hadtudományi értekezésben⁴³

Az egyik legrégebbi és igen közkedvelt típus az ún. *tűzcső* volt; ez a kis méretű, rövid csövű és kis csőátmérőjű (15 és 20 mm közötti) kéziágyú 100 m körüli hatásos lőtávval rendelkezett. A korai *szakállas puská* szintén népszerűnek számított. Legfőbb ismertetőjegye – az

⁴³ Johannes Wiener: *Sammelhandschrift zur Kriegskunst* [Gyűjteményes kézirat a hadművészetről]. Cod. 3062, fol. 126r, 1437.

olyan jellemzők mellett, mint a 30 cm feletti csóhossz és a 20-30 mm közötti belső csóátmérő – a csőtorkolat mögött alul kialakított ún. szakáll volt, ami a fegyver megtámasztásában segítette a lövést. A szakállas puskát semmiféle elsütőszerkezettel nem szerelték; elsütéséhez egy második kezelőre is szükség volt. A fegyverből ólomgolyókat lőttek ki, hatásos tüztávja pedig szintén mintegy 100 m körül mozgott.⁴⁴

Végül szólnunk kell a *houfnicáról*, a husziták ikonikus „tábori ágyújáról” is. Nevét onnan kapta, hogy „...a [csata]mezőn a csapatok (*houfy*, *haufen*) mellett volt használatos.” Kétkerekű, fából készült lafettán mozgatták, amelyre a csövet vaspántokkal rögzítették. A *houfnica* hossza kb. a szakállas puskáéval egyezett meg, belső csóátmérője azonban jóval nagyobb volt; ismerünk belőle 230 mm-eset is. Az eszköz különlegessége, hogy különálló csófarral készült, amelynek belső átmérője kisebb, mint a cső többi részéé. Leginkább élőerő ellen használták, így előfordult, hogy a megszokott kőgolyó helyett vasdarabokat tölthettek a csőbe, és ezeket lőtték ki „kartácsszerűen” az ellenfélre.⁴⁵

ÖSSZEZÉS HELYETT

A régebbi szakirodalomban gyakori az a vélekedés, miszerint Hunyadi János hadvezéri zsenialitása nagy mértékben a külföldön elsajátított tudásból táplálkozott. E szerint az elgondolás szerint a délvidéken, illetve a rác despota udvarában tanulta meg az oszmánok elleni harc mikéntjét, a gyalogság jelentőségét a cseh korona országaiban ismerte fel, ahol Zsigmond király kíséretének tagjaként fordult meg, a maga korában modernnek számító hadvezetési technikákat pedig még korábban, itáliai tartózkodása során sajátította el az olasz condottieriktől. A fenti állítások lehetnek akár igazak is, ám mivel Hunyadi János életének az 1430-as éveket megelőző időszakáról igen keveset tudni, legfennebb csak közvetetten támaszthatók alá (különösen hogy itáliai tartózkodásának nyomai finoman szólva sem igazán lelhetők fel az olasz levéltárak középkori irataiban).

Anélkül, hogy a fentebbi állításokat feltétlenül cáfolni akarnánk, érdemes kissé más szemszögből is megvizsgálunk az általuk felvetett

44 Durdík: i. m. 75–76. p.

45 Durdík: i. m. 81–82. p.

kérdéseket. Ami a törökök elleni harcmodort illeti, fontos kihangsúlyozni, hogy a könnyűlovas elem már Hunyadi korában is szerves részét képezte a Magyar Királyság haderejének, és minthogy a családjának birtokai az ország déli határainál feküdtek, nem kizárt, hogy a későbbi hadvezér már ifjúkorától kezdve első kézből származó információkkal bírt a határvidéki oszmán csapatok harcmodjáról. A gyalogság vonatkozásában azt kell megemlítenünk, hogy az 1434-es lipanyi csata után „munkájukat vesztett” huszita zsoldosok szétszéledtek Kelet-Európában. A magyar haderőben való megjelenésük részben ennek tudható be, részben pedig annak, hogy Luxemburgi Zsigmond cseh király is volt egyben. Végezetül – bár erre nem térünk ki bővebben – fennmaradt forrásokból kiderül, hogy Hunyadi a Tallóci-fivérekkel, illetve Filippo Scolari-val is tartott fenn kapcsolatot, és tőlük valóban igen sokat lehetett tanulni a hadvezetés mikéntjéről. Összefoglalva az elmondottakat tehát elmondható, hogy annak a tudásnak és tapasztalatnak a jelentős része, amelyre építve Hunyadi János hadvezéri tehetségét kibontakoztathatta, a korabeli Magyar Királyság területén is rendelkezésre állt.

*Hunyadi János szobra a Hősök terén
(Szobrász: Margó Ede)*